

Az egyház és az állam viszonya

Szerző: ÁDÁM Antal

Affiliáció: professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem ÁJK; rendes tag, MTA

Rovat: Egyházjog

Rovatszerkesztő: SZUROMI Szabolcs

Lezárás dátuma: 2017.05.15

Idézési javaslat: ÁDÁM Antal: „Az egyház és az állam viszonya” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Egyházjog rovat, rovatszerkesztő: SZUROMI Szabolcs) <http://ijoten.hu/szocikk/az-egyhaz-s-az-llam-viszonya> (2020). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A szócikk tartalmának érzékeltetését legnagyobb terjedelemben a keresztény vallások és egyházak, közöttük elsődlegesen a katolikus egyház európai és hazai történetének felidézése, jellemzése és értékelése szolgálja. A színes, izgalmas, gyakran meglepő történetiség vázolója korszakunk lelkiismereti és vallásszabadságára, az egyházak hazai helyzetére vonatkozó alaptörvényi szabályozás változásainak bemutatásával és kritikai értékelésével, valamint a bevett egyházak felsorolásával zárul. Mindezek figyelembevételével törekedtünk „Az egyház és az állam viszonya” szócikk tartalmi elemeit történelmi és összehasonlító szemlélettel, de elsődlegesen a magyar megoldások alakulását érzékeltetve felidézni és jellemezni. Ezért vázoltuk a bevezető fejezetekben a primitív és az ősi vallások tartalmi és szervezeti jellemzőit. Az ezt követő összehasonlító szemléletű fejezetben pedig korszakunk főbb vallásainak hasonló és eltérő tartalmi jellemzői alapján a kölcsönös megismerés, tisztelet és együttműködés lehetőségei, előnyei és szükségessége mellett érvelünk. A három isteni erény és a négy sarkalatos erény értelmezése lehetőséget adott a túlméretezettség veszélyeinek érzékeltetésére, valamint a körülmények és egyéni adottságok változataihoz igazodó optimálisra törekvés melletti érvelésre.

Tartalomjegyzék

- 1. Bevezetés**
- 2. A primitív vallási hiedelmek és kultuszok szervezeti formái**
- 3. Az ősi vallások tartalmi és szervezeti jellemzői**
- 4. Hasonló és eltérő elemek korszakunk főbb vallásainak szervezetében**
- 5. Az egyház jogi helyzetének alakulásáról**
 - 5.1. A katolikus egyház története
 - 5.2. Az egyház és az állam viszonyának jellemzői a modern jogállamban
 - 5.3. Az állam és az egyház viszonyának alakulása Magyarországon az államalapítás után
 - 5.4. Az államvalláshoz nem tartozók jogállása
- 6. Az egyházak és más vallási szervezetek jogi helyzetének alakulása Magyarországon a XXI. század elején**

7. A bevett egyházkénti elismerés eljárási rendje, valamint az egyházi jogi személy és a belső egyházi jogi személy nyilvántartása

- 7.1. Az elismerés feltételei
- 7.2. Az elismerési eljárás
- 7.3. Az egyházi jogi személyek nyilvántartásáról
- 7.4. A bevett egyház és a belső egyházi jogi személy átalakulása és megszűnése

8. JEGYZETEK

1. Bevezetés

[1] A hiten és meggyőződésen nyugvó vallások, a vallásosság, a vallási közösségek, a felekezetek, az egyházak története arról tanúskodik, hogy szinte mindegyik hosszabb ideig érvényesülő és magasabb számú hívőt tömörítő vallás hitelvei, normarendszere, szervezete és gyakorlata folytonosan alakult, tisztult, rendszereződött. A hitelesnek tartott tanításhoz és gyakorlathoz tekintélyes reformerek, bátor újítók által kimunkált és sokak által követett, az eredeti tanítás több tételét elvető, módosító, kiegészítő koncepciók és irányzatok születtek.

[2] A keleti világvallások, közöttük különösen a hinduizmus, a buddhizmus, a kínai univerzizmus és a japán sintoizmus képviselői nemcsak elviselik, hanem kifejezetten e vallások jellemzőinek tekintik a színes belső sokféleséget, a közösségek és a személyek által formált változatos szinkrécit. Több, kölcsönösen tolerált irányzata alakult ki és érvényesül a judaizmusnak is. Súlyosak és megrendítőek voltak, sőt jelenleg is élesek az ellentétek és gyakoriak a megrázó véres küzdelmek az iszlám vallás sííta, szunnita és fundamentalista irányzatai között. A kereszténység története a keresztes háborúk,^[1] valamint a gyarmatosításhoz kapcsolódó vallásterjesztés könyörtelen kíméletlenségeivel, az eretneknek minősített mozgalmak (így különösen a manicheusok, az ariánusok, a bogumilok, a katarok, az albigensek, a valdensek, a donatisták, a pelágiánusok, a husziták, a janzenisták stb.) és az eretnekek, valamint más reformerek és gondolkodók üldözésével és megtorlásával, a keleti és a nyugati kereszténység *schismájával*, a katolikusok és protestánsok meg-megújuló vallásháborúival terhes.^[2]

[3] Az általános és az ágazati vallástudományok – így különösen a vallásfilozófia, a vallástörténelem, az összehasonlító vallástan, a vallási néprajz, a vallásszociológia, a valláspszichológia, a vallásetika, a vallási rítustan, a vallási esztétika, a vallásjog, az ->egyházjog – művelői számára bármely mitológia, teológia, valláserkölc, liturgia, vallási művészet és szimbolika stb. tanulmányozásának visszatérő feladatai közé tartozik a más vallásokhoz viszonyított hasonlóságok, egybeesések, kölcsönhatások, továbbá az eltérések és az egyes vallásokban előforduló különlegességek feltárása, rendszerezése és értékelő bemutatása.

2. A primitív vallási hiedelmek és kultuszok szervezeti formái

[4] Az emberiség vallásainak szaporodásában és fejlődésében az ősi vallások kialakulását megelőző, de bizonyos változataikban még korszakunkban is előforduló primitív vallási hiedelmek és kultuszok gyakori jellemzőiként említhetjük a gyűjtögető, vándorló, nomád életmódot, a törzsi kötődést, a totemizmust, a jószellemek tiszteletét, oltalmuk igénylését, az ártó erőktől, szellemektől (*manáktól*) való félelmet, a szellemvilág jelzéseinek (ómenjeinek) ismeretét, a lélek (*anima*) létének és halál utáni bolyongásának, esetenként visszatérésének feltételezését, a változatos halottkultuszokat, a megalitikus (kő-) építmények (megalitsírok, dolmenek, mehnírek, kromlecek, tehát kőasztalok, kőoszlopok, kőkörök), alkalmazását, fétisek, bálványok, tabuk tiszteletét, mágusok, varázslók, táltosok, sámánok létét és működését, a varázslás, a boszorkányság, a babona, a jóslás segítő és ártó változatait, áldozatok bemutatását, kábító hatású szerek fogyasztását, csontok és kövek viselését, a

test bőrének változatos színezését, esetleg meghasítását, a mágikus tűz körüli élénk zenei, táncos, gyakran az extázisig fokozott szertartásokat.^[3]

[5] A segítő és ártó szellemek, bizonyos fetisizált tárgyakból eredő erők, az érinthetetlen tabuk sokaságába vetett hit nem zárta ki, hogy több törzsi vallás követői gondoltak egy, a világ feletti teremtető istenre is, akiről részletező írott források hiányában keveset tudtak, és akit talán nem is szellemi lénynek, hanem valamilyen erőnek, különös hatalomnak vagy más létezőnek képzeltek el. Ettől eltekintve az is megállapítható, hogy a primitív népek általában nem különböztették meg élesen a természet és a természetfeletti szféráját, nem törekedtek a valós oksági kapcsolatok érdemi feltárására.

3. Az ősi vallások tartalmi és szervezeti jellemzői

[6] Az ősi vallások közé a kereszténység kialakulása előtt létrejött és primitívnek nem minősülő vallások sorolhatók. Ezeknek két nagyobb csoportja különböztethető meg. Közülük az egyik csoportba azok a Krisztus előtt kialakult vallások sorolhatók, amelyeket korszakunkban már nem követnek. Ebbe a körbe tartoznak például a sumér–akkád, a hettita, a kánaáni, az ősi egyiptomi, az ősi görög, a római, a kelta, az ógermán, az ősi eurázsiai vallások, valamint a Mithra-kultusz. Az első csoport különös elemeinek tekinthetjük a XVI. században megszűnt azték, maja és inka vallást.^[4] A második csoportban említhetjük azokat a Krisztus előtt létrejött ősi vallásokat, amelyek – természetesen továbbfejlődött változatokban – napjainkban is érvényesülnek. Ennek a csoportnak jellegzetes alakzatai a zoroasztriánizmus, a judaizmus, a kínai univerzizmus három összetevője, nevezetesen az ősi kínai vallás, a taoizmus és a konfucianizmus, továbbá a brahmanizmus vagy hinduizmus változatai, a buddhizmus és alakzatai, valamint a japán sintoizmus és annak válfajai.^[5]

[7] Az ősi vallások népei a primitív vallási hiedelmeket és kultuszokat követők életviszonyaihoz képest fejlettebb civilizatórikus-kulturális szinten, a földművelés, az állattenyésztés, a kézművesség, a kereskedelem kialakult lehetőségeit hasznosítva, a földrajzi, éghajlati, népesedési, néprajzi, nemzeti, nyelvi és más adottságokhoz is igazodva, ősi hagyományaikat gazdagítva alakították vallási mítoszaikat, kultuszaikat és normáikat. Életvitelük formálásában ugyancsak meghatározó szerepe volt az évszakok, az időjárás változásainak, a tenger, a folyó- és állóvizeknek, a termékenységnek, az égitestek helyzetének és egyéb megnyilvánulásainak, a fénynek, a mennydörgésnek, a villámlásnak és a viharoknak, valamint a nemzetségek, a népcsoportok, a népek közötti kíméletlen, öldöklő háborúskodásnak. Az ősi vallások mitológiájának, mítoszainak, misztériumainak, kultuszainak, magatartási követelményeinek, szokásainak megismerését immár korabeli vagy későbbi *írott források*, régészeti leletek, himnuszok, énekek, fohászok, áldozati és egyéb rítusok gyűjteményei, eposzok, mondák, legendák, filozófiai, irodalmi, történelmi feldolgozások teszik lehetővé az utókorok érdeklődői számára.

[8] Az ősi vallásokban gyakori a világmindenség, az istenek és az emberek létrejöttének, teremtetésének, születésének, tehát a kozmogóniának, a theogóniának és az antropogóniának sokszínű összefonódása. Csekély kivételtől eltekintve ezekben a vallási rendszerekben nem egyetlen örök és mindenható isten teremtette a felsorolt összetevőket, hanem változatos kapcsolódásokban alakultak ki, jöttek létre, illetve születtek meg az istenek és az emberek, valamint a kozmosz más elemei. Többnyire kemény, véres küzdelem (*theomakhia*), esetenként teremtető gyilkosság vagy valamely isten feldarabolása és elfogyasztása tapasztalható az istenek generációi vagy azok egyes tagjai között. A küzdelem vagy a szaporodás következtében egyes istenek elpusztultak vagy visszavonulttá, háttérbe szorítottá, inaktívvá, békéssé, tehát *deus otius*sá váltak.

[9] Általánosnak mondható a kozmosz részei (az Ég, a Föld, az Alvilág), az istenek, az isteni funkciók és bizonyos égitestek (a Nap, a Hold, az Esthajnalcsillag) hármassága, hármas osztottsága és az utóbbiak meghatározó szerepe (szolarizáció). Nem ritkák egyes istenek, esetleg istenek és emberek kalandos és termékeny (néha vérfertőző) szerelmi kapcsolata, nászai, *hierosz gamoszai*. Tapasztalható bizonyos istenek kettős (isteni és démoni, teremtető-pusztító, jó és gonosz vagy kifejezetten megveszett, esetleg

uni- és biszexuális) minősége. Gyakori motívum az ősi vallásokban a világ közepe, az Eget és a Földet összekötő világoszlop (*axis mundi*), torony (*ziqqurat*), vagy a világfa, továbbá a templompalota, mint a világmindenséget jelképező *imago mundi*, valamint az ősi Édenkert szerepe és a kezdeti életviszonyok mesésen békés, boldog jellegének feltételezése. Az isteni és az emberi világ valamennyi szférájában így a mitológiában, különösen a konkrét történetet, eseménysort tartalmazó mítoszokban és az eredeti vagy rituálisan reprodukált misztériumokban rendszeresek a kegyetlen megpróbáltatásokkal járó és az alkalmasságot bizonyító próbák, beavatási eljárások, szertartások.

[10] Több ősi vallásban az állam élén álló vezető, király, császár, fáraó stb. isteni származású, vagy istenné változik, szerényebb esetben pedig isteni kiválasztottságot, meghatalmazást élvez, és közvetítő szerepet tölt be az istenek és az általa irányított emberek között. Szinte mindegyik ősi vallásban fontos helyet foglalt el és kiemelkedő szerepet töltött be az *Újév*. Az előző év többnyire orgiasztikus tombolással, tivornyázással zárult. Az újévi szertartások a megújulást, a megtisztulást, a célok, a feladatok meghatározását fejezték ki és szolgálták. A jelzett közös vagy hasonló jellemzők és összetevők mellett az ősi vallások mindegyike a sajátos történelmi, földrajzi, időjárási, gazdasági, kulturális és más adottságokhoz igazodva sok különös és egyedi megoldást is tartalmaz.

4. Hasonló és eltérő elemek korszakunk főbb vallásainak szervezetében

[11] A lényeges mitológiai különbözőségek, a világ eredetére, az ember rendeltetésére és halála utáni sorsára, az erkölcsi normák szerepére vonatkozó eltérő felfogások ellenére korszakunkban csökkennek a feszültségek és szembenállások a világ nagy vallásai között. Sőt, több tárgykörben – főleg az emberiség sorskérdéseiben, az egyénnek és a közösségnek is előnyös erkölcsi szabályok feltárásában és egyeztetésében – kibontakozóban van az együttműködés. Napjainkban az ellentétek inkább a fundamentalista és nem fundamentalista irányzatok, az eredetinek, hitelesnek nyilvánított tanítások, valamint az újabb vallási mozgalmak, továbbá a hagyományos mitológiával rendelkező vallások és az azoktól lényegesen különböző paravallási szerveződések között élesednek.^[6] Sokat ígérő kezdeményezések és erőfeszítések révén részeredmények is születtek már a világvallások kölcsönös megismerésének, tiszteletének és bizalmának javításában, sőt néhány tárgykörben együttműködés folytatásában is.

[12] Európa, illetve a Nyugat tagadhatatlanul óriási tudományos, művészeti és egyéb értékekkel járult hozzá az emberiség kulturális és civilizációs fejlődéséhez. Ezek az értékek – közöttük a [->jogállamiság](#), az alapjogok ([->az alapjogok fogalma és hatálya](#)), a [->demokrácia](#) vagy a demokratizmus, fontos műszaki és más civilizációs vívmányok – továbbra is oltalmazandók és fejlesztendők. A multikulturális világ sajátosságainak, veszélyforrásainak beható elemzése alapján azonban mellőzhetetlen Samuel P. Huntington alábbi következtetéseinek megszívlelése is. A legnagyobb veszélyforrás valószínűleg a beavatkozás más civilizációk ügyeibe, ami bizonytalansághoz és potenciálisan globális konfliktusokhoz vezet a multicivilizációs világban. Az emberiség olyan korszakba lépett, amikor a különböző civilizációknak meg kell tanulniuk a békés egymás mellett élés szabályait, meg kell ismerniük egymást, s ha egymás történelmét, gondolkodásmódját, művészetét és kultúráját tanulmányozzák, kölcsönösen gazdagabbá tehetik életüket. Ebben a túlszűfolt, piciny világban sok választási lehetőség nincs, mert egyébként viszály, feszültség, háború és katasztrófa veszélye fenyeget. A béke, az emberiség jövője a világ nagy civilizációinak, politikai, vallási és szellemi vezetőinek együttműködésén és megértésén múlik.^[7]

[13] A kölcsönös közeledést, tiszteletet, párbeszédet és bizonyos tárgykörökben a fokozatos együttműködést főként az azonos vagy hasonló valláserkölcsei szabályok, az ember egyéni, családi, közösségi figyelmességét, jóindulatát segítő, munkáját ösztönző, az önzést, az álnokságot, a rosszindulatot, az önmagának és másnak kárt okozó megnyilvánulásokat elítélő, valamint az ezektől visszatartó tanítások könnyítik meg. Illusztrálásként az ilyen közös vagy hasonló valláserkölcsei parancsoknak, tilalmaknak, ajánlásoknak a következő csoportjaira utalunk.^[8]

[14] Szinte mindegyik nagy vallás tartalmaz néhány olyan alaphatárt, mint az „aranyhatár”, amely

rendkívül bonyolult helyzetekben is eligazít. Az arany szabály – eltérő szövegezésekben – már megtalálható Konfuciusznál („amit nem kívánsz magadnak, azt te se tedd más emberekkel”), a zsidóknál („ne tedd másokkal, amiről nem akarsz, hogy mások veled tegyék”) és Jézus hegyi beszédében („amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük”). Nagyon lényeges körülmény, hogy a Tízparancsolat előírásai közül öt nemcsak a zsidó és a keresztény vallásokban, hanem az egyéb vallási előírásokban is megtalálható. Ezek a következők: ne ölj, ne lopj, ne hazudj, ne paráználkodj és tiszteld szüleidet.

[15] A buddhista kultuszoknak több összetevőjét ismerjük, amelyek később a keresztény (katolikus) rítusoknak is jelentős elemeivé váltak. Ilyenként említhető a kolostori élet, a papi cölibátus, a szerzetesi tonzúra, a gyónás, a rózsafüzér, az ereklyetisztelet, a haranghasználat, a tömjén és a füstölő. A buddhista kolostorok már Buddha (Kr.e. 560–483) életének alkonyán megjelentek. A keresztény szerzetesség bölcsőjeként az egyháztörténet Egyiptomot jelöli meg, ahol az első anahoréták a Kr.u. IV. században vándoroltak ki nagyobb számban a sivatagba. Ebben az időszakban kezdett megjelenni az anahoréták körében az önként vállalt nőtlenség is, amelynek a keresztény papságra kiterjesztését VII. Gergely pápa rendelte el a XI. században. A papi nőtlenség kíváncsi máris Buddha életében kialakult. A fejtető kör alakú borotválása, a tonzúra egyidős a buddhista szerzetesi élettel. A kereszténységben az V. századtól alkalmazzák bizonyos szerzetesi felavatások egyik szertartási elemeként. A gyónás a buddhizmus egyik régi intézménye, a kereszténységben a bűnök megvallását felszentelt személy jelenlétében a III. századtól alkalmazzák. Az ereklyetisztelet a buddhizmusban Buddha halálát követően alakult ki. Széles körben elfogadott egyháztörténeti megállapítás szerint a rózsafüzér használata nyugaton a kereszties hadjáratokkal kezdődött. Keleten azonban már a hinduizmus gyakorlatában is előfordult, az északi buddhizmus térhódításával pedig különösen elterjedt. A kereszténységben a harangozás gyakorlata a VI. században jelent meg. Indiában azonban már a II. század végétől használtak harangokat. Többnyire az egymástól távolabb fekvő kolostorok szerzetesei küldtek így jelzéseket egymásnak. A tömjénezés a buddhizmusban Buddha fellépésével kezdődött. A kereszténységben az apostolok és az apostoli atyák ellenezték ennek a sötétséget kifejező keleti pogány rítusnak az alkalmazását. Használata a constantinusi fordulattal kezdődött és vált később egyre gyakoribbá.

[16] Az emberi létezés bizonytalansága, az istenektől származó *aisza*, vagyis *a sors*, az osztályrész, a végzet pesszimizmust válthat ki. A bölcsességben gazdag görög vallási kultusz azonban emellett ismerte az egyetemes rend és igazság, a *diké* fogalmát, amely az isteneket is kötelező *Törvény* (Thémisz) megvalósulását jelentette. A *diké* érvényesüléséhez elengedhetetlen, hogy az emberek ne hágják át létmódjuk korlátait, kerüljék a mértéktelen kiválóságra (*areté*) törést, és az annak érzetéből fakadó dölyföt, a *hübriszt*, valamint a hübrisz által okozott elvakultságot (*até*). A hübrisz és az até következtében ugyanis súlyos szankcióként még a hősök, a királyok és a kalandorok számára is bekövetkezik a *kegyetlen kudarc*, a *hátrányos sors*, a *moira*. Az emberi élet végességét és törekenységét figyelembe vevő bölcsesség azonban nem zárja ki, sőt arra int, hogy az ember aknázza ki mindazt, amit az élet, a jelen képes nyújtani, az ifjúságot, az egészséget, a testi örömeit, a szervezett társas együttélés – a rendezvények, a szertartások, a felvonulások, a játékok, a táncok, a dalok, a lakomák, a versengések, bizonyos hobbik és más látványosságok – kellemes élményeit. A hétköznapi szürkeség feloldásában, az idő elől való megszökésben, az életöröm szakralizálásában, a mostoha körülmények átlényegülésében, bizonyos erények szorgalmazásában a görög vallási és világi kultúra – néhány jelentős más, főleg a zsidó, a keresztény, a hindu, a buddhista, a kínai és a japán ősi vallásokhoz hasonlóan – a későbbi nemzedékek számára is sok tanulsággal szolgálhat.

[17] A keresztény sarkalatos erények közé tartozik az okosság és annak teljessége, a bölcsesség; az igazságosság és annak sajátos változata, a méltányosság; a lelkiismeretesség, a szorgalom, valamint a mérsékletesség. Amint a három isteni erény – vagyis a hit, a remény és a szeretet –, úgy a négy sarkalatos erény is szorosan kapcsolódik egymáshoz, sőt egymásra épül. Az utóbbi erények keretében bölcsen kell igazságosnak, méltányosnak, bátornak, szorgalmasnak és mérsékletesnek lenni. Ezek a követelmények tehát magukba foglalják a változó adottságokhoz, a képességekhez igazodó

fokozatosságot és arányosságot is. Mindenkinek saját *talentumait* kell kamatoztatnia. A mérsékletesség, a *temperantia* a túlzásoktól, a szertelenségtől, a bármilyen irányú szélsőségtől óvja az embert. Amint az arisztotelészi *meszotész* nem középest, nem közepszerűt kívánt jelenteni, hanem az ember változó képességeihez és körülményeihez folyton igazodó optimálist, úgy a keresztény erénynek minősülő mérsékletesség sem középutat, hanem ésszerű mértéktartást, valós arányosságot, szükséges egyensúlyozást és összehangolást követel. Az ilyen mérsékletesség nem zárja ki az ember lehetőségei között gyakorlandó platóni *kalokagathiát*, vagyis az összetett igényességet, a szebbre, jobbra, hasznosabbra, igazabbra, igazságosabbra, színvonalasabbra, kellemesebbre és nemesebbre törekvést.^[9]

5. Az egyház jogi helyzetének alakulásáról

5.1. A katolikus egyház története

[18] Katolikus Egyház (egyház) alatt teológiai, dogmai értelemben a katolikusnak keresztelt hívők összességét, a Krisztus által alapított vallási társulatot értjük. Jogi értelemben az egyház szervezeti egységekkel, szervekkel és céljait szolgáló intézetekkel rendelkező olyan jogilag elismert közösség, amely meghatározott közjogi, érdekvédelmi és polgári jogi jogosítványokkal rendelkezik, sőt bizonyos szempontból állami, jogi (büntetőjogi, szabálysértési jogi stb.) védelemben is részesül.

[19] Az egyház helyzetét kétféle jog szabályozza: az egyházi jog és az állami jog. Az egyházi jogon belül a források különbözősége alapján elkülöníthető az isteni akarat, kinyilatkoztatáson nyugvó *ius divinum* és az egyház jogalkotó tevékenysége révén keletkezett *ius humanum*. Az utóbbin belül a pápai törvényhozás termékeit együttesen *ius pontificiumnak* nevezik. A szabályozás tárgyára tekintettel különíthető el az egyház belső szervezetét, az egyház és a hívek viszonyát rendező belső egyházjog (*ius ecclesiasticum internum*), valamint az egyháznak más szervezetekhez, így különösen az államhoz, más egyházakhoz és felekezetekhez fűződő viszonyait szabályozó külső egyházjog (*ius ecclesiasticum externum*). Az egyházjog legjelentősebb írott jogforrása az 1918. május 19-én hatályba lépett és többször módosított Egyházi Törvénykönyv (*Codex Iuris Canonici*, CIC [1917]) volt, amely a katolikus egyházjognak egyetlen hiteles gyűjteményeként („*authenticus et unicus iuris canonici fons*”) szerepelt.^[10] A hatályos *Codex Iuris Canonici* 1983-ban született.^[11]

[20] A katolikus egyház egységes és egyetemes rendeltetést vallott magának, de mivel a keresztény hit lényegéről a történelem során eltérő felfogások keletkeztek, a keresztény hívők összessége is több egyházba tömörült. Először a keleti egyház vált el a nyugatitól, majd az utóbbitól a reformáció következtében a protestáns egyházak különültek el, amelyeknek – az anglikán egyházon kívül – két fő alakzata létesült, nevezetesen a Luther-féle ágostai evangélikus és a Kálvin-féle református egyház. Ezek közül csak a római katolikus egyház törekszik az egész világra kiterjedő egyetemlegességre. A református és az evangélikus egyházak rendszerint az országhatárokhöz igazodó szervezeti tagolódásban működnek. Az elmúlt századokban és a legutóbbi időkben is számos vallási közösség jött létre és nyerte el az államilag elismert egyházi státust.

[21] Az állam és az egyház közötti viszonyban a XIX. század elejéig két fő irányzat, nevezetesen az egyházállamiság vagy hierokratikus rendszer és az államegyháziság (cezaropapizmus, territorializmus, rendőrállami egyházpolitika) rendszere érvényesült. Mindkét rendszer – bár homlokegyenest ellenkező módon akarta rendezni az állam és az egyház kapcsolatát – lényegében a keresztény társadalom osztatlan egységének, az állam és az egyház egységesítésének elvéből indult ki.

[22] Az egyház a megalakítását követő első három században a római birodalomban heves üldözéseknek volt kitéve. A szigorú törvények ellenére a kereszténység elterjedt, az egyház intézményei fokozatosan létrejöttek. A római egyesülési és gyülekezési jog alapján pedig a keresztény temetkezési társulások és más megengedett kollégiumokat vagyonszerzési

képességgel felruházott jogi személyeknek ismerték el.

[23] Nagy Konstantin császár a 313-ban kiadott milánói *edictum*ával a birodalom számára általános vallásszabadságot hirdetett, a keresztényeknek az üldözések alatt elvett javait visszaadta, az egyházat számos kedvezményben részesítette. I. Theodosius a pogányokat kirekesztette az állami hivatalokból és a pogány hit követését halálbüntetés terhe alatt tilalmazta, 380-ban pedig a kereszténységet államvallássá nyilvánította. A császárok az egyházat és a klérust mind több kiváltsággal ruházták fel. A püspökök igen széles körű törvénykezési jogot nyertek, nemcsak az egyház elleni vétségek tartoztak *iurisdictió*juk alá, hanem a papok és a szerzetesek polgári ügyeiben is eljárak.

[24] Az állam és az egyház között Nagy Konstantin óta fennálló békés viszony és a kereszténység államvallássá nyilvánítása mégsem hozta magával az egyház szabad fejlődését. A császár ugyanis a kereszténység tekintetében is *Pontifex Maximus*ként igyekezett fellépni, akit a *ius publicum* értelmében az egyház mint állami intézmény felett korlátlan uralom illetett meg. Nagy Konstantin a 355. évi milánói zsinaton már kinyilatkoztatta, hogy az lesz egyházi törvénné, amit a császár akar. Ennek következtében az egyház intézményei a római birodalomban az állami hatalomtól erős függésbe jutottak. Az állami és egyházi uralom – különösen a birodalom keleti részében – szinte teljesen egybeolvadt. Az állam és az egyház között kialakult viszony jellemzőit bizantinizmusnak vagy cezaropapizmusnak, a bizánci államegyháziság rendszerének nevezik. Nyugat-Európában azonban részben az egyház erősen centralizált volta, másrészt pedig az állami élet széttagozódottsága folytán az egyház az államtól függetlenné vált, sőt egy időre az állam fölé emelkedett.

[25] A Nyugatrómai Birodalom bukása (476) után, annak helyén számos germán állam keletkezett. Közülük a kereszténység jelentékenyen elősegítette a frank birodalmi szervezet kiépítését. Az egyes állami egységek erkölcsi irányultságának befolyásolásával a pápaság a törzsi tagoltsággal szemben a Meroving és különösen a Karoling uralkodók politikai intézkedéseinek biztosított elismerést és tekintélyt. Amikor pedig a Meroving uralkodók a bizánci császárokhoz hasonlóan az egyház védőiként léptek fel, az egyházi hatalmat egyben világi uralmuk részének tekintették és ennek gyakorlására törekedtek. A saját egyház (*Eigenkirche*) elve alapján a frank királyok egyházi hivatalokat (püspökségeket, apátságokat) létesítettek és töltöttek be. Az arisztokrácia tagjai köréből kikerült egyházi tisztségviselők állami megbízatásban közreműködtek a kormányzati munkában is, és jelentős kiváltságokban részesültek. Ennek folytán fokozódott függőségük a monarchával szemben. Mivel az alapvető egyházhatalmi jogokat a frank birodalomban az államfő gyakorolta, az egyház nemzeti egyházzá változott és *iurisdictionalis* kapcsolata a római püspökséggel megszakadt. Kialakult tehát a frank államegyháziság.

[26] Kis Pipinnek 751-ben királlyá, Nagy Károlynak 800 karácsonyán római császárrá koronázása azonban megváltoztatta a helyzetet. A nyugat-európai népeket a kereszténység révén a császárság igyekezett olyan egységbe fűzni, amelynek egyházi feje a pápa, világi uralkodója pedig a császár. A püspökök a frank uralkodónak a tőle nyert kedvezményeik és a tőle kapott támogatás viszonzásaként hűséggel tartoztak. Az egyház tehát a frank birodalomban éppoly függésbe jutott, mint aminőben a bizánci császársággal szemben állott. A királyok és a hűbérurak az *Eigenkirche* elve alapján a paróchiák és egyéb egyházi hivatalok igazgatását földesúri hatalmuk alapján magukhoz ragadták. A nagyobb egyházi hivatalokat (érsekségeket, püspökségeket, apátságokat) a császár és a többi világi uralkodó töltötte be, akik hűbérurak módjára adományozták az azokba való behelyezést (*investitura*). A császár vagy megbízottja a beiktatáskor az egyházi hatalom jelvényeivel (pásztorbottal és gyűrűvel) látta el a beiktatott egyházi tisztségviselőt. Mindezzel a papság elvilágiasodása, az erkölcsök romlása és az egyházi javakkal való üzérkedés (*simonia*) járt együtt.

[27] Az *investitura* jelzett rendjének és a laikusok egyházi szerepének kialakulásával szemben VII. Gergely pápa indította el a küzdelmet, majd utódai, különösen III. Sándor, III. és IV. Ince, valamint VIII. Bonifác folytatták. E nagy pápák alatt az apostoli szék mind lelkiekben, mind pedig politikailag

megerősödött, és a világi ügyekben is nagy befolyást gyakorolt. Az egyházi és világi hatalom viszonyára általuk érvényre juttatott ún. hierokratikus rendszer a két kard elméletére épült. A két kard elméletét azonban másként értelmezték a világi uralkodók (a német-római császár, a francia, az angol és a spanyol királyok) és másként a pápaság. A *papalis* (kurialista, welf) felfogás szerint – amelyet a Welf-párti világi fejedelmek és a városok elfogadtak, sőt a sváb tükör is átvett – Isten eredetileg mindkét kardot a pápának, mint földi képviselőjének adta. A pápa pedig az egyik kardot megtartotta, a másikat pedig a császárnak adta át, akinek hatalma ezáltal a pápától származott. A császár koronázása alkalmából hűséget esküdött a pápának és az egyház oltalmazását ígerte. A ghibellinek ezzel szemben azt hirdették, hogy az egyház és az állam egyaránt önálló, egymástól független és koordinált hatalmak. Az államfők és a tartományurak is Istentől nyerik uralmukat választás vagy öröklés útján, és a világi kardot ennek alapján használják az egyház oltalmazására. Az egyház szellemi hatalmát a ghibellinek ugyan elismerték, a világi ügyekben való beavatkozása ellen azonban tiltakoztak.

[28] VII. Gergely, III. Ince és VIII. Bonifác pápának erélyes fellépésükkel sikerült a pápaság felsőbbségét a világi hatalom felett diadalra juttatni. VIII. Bonifác az 1302-ben kiadott „*Unam sanctam*” bullájában megállapította: a lelki hatalom elébb való a világinál, sőt az utóbbi – mint az anyagiakban való uralom – az előbbiben bennfoglaltatik, mivel a világi hatalom gyakorlata eredetileg szintén az egyházat illette meg. Ez engedte át tetszése szerinti időre a világi uralkodóknak és éppen ezért tőlük a világi hatalmat az egyház midőn szükségesnek látja, visszaveheti. VIII. Bonifácnak az *Unam sanctam* bullában meghirdetett elvei és törekvései IV. Szép Fülöp és más uralkodók erélyes ellenállását váltották ki, ennek folytán a pápák engedményekre kényszerültek a francia uralkodókkal szemben. V. Kelemen 1306-ban Franciaországra vonatkozóan az *Unam sanctam* bulla hatályát kifejezetten felfüggesztette. Németországban pedig Bajor Lajos annak ellenére is állást foglalt a pápának állami ügyekbe való beavatkozása ellen, hogy XIII. János pápa exkommunikálta. 1338-ban a választófejedelmek Rhensben kinyilatkoztatták, hogy a császár kizárólag általuk történő választás alapján és a pápától teljesen függetlenül nyeri hatalmát. Emellett kiváló tudósok is követelték az államnak az egyházi függés alóli felszabadítását, ahogy az például Dante *De monarchia*, Paduai Marsilius *Defensor pacis* vagy Occam (Ockham) Vilmos *Dialogus inter magistrum et discipulum de potestate imperiali et papali* című műveiben is megjelent.

[29] A pápai szék Avignonba történő áthelyezése (1305–1377) a pápaságot még inkább a francia államfő hatalmának vetette alá. Az ennek következtében kifejlődött keleti nagy *schisma* s a vele kapcsolatos viszályok az egyház tekintélyét még inkább aláásták. A pápák avignoni fogságával összefüggésben kialakult *schisma* megszüntetése, az egyház egységének helyreállítása végett tartott pisai (1409), konstanci (1414–1418) és baseli (1431–1443) reformzsinatok a pápai hatalom háttérbe szorításával, valamint a püspöki testületnek (közssinat) a pápa fölé emelésével (*concilium supra Papam*), tehát az *episcopalis* rendszer értelmében akarták az egyház szervezetét átalakítani. Az *episcopalis* rendszer továbbfejlesztéseként bontakozott ki a gallikanizmus, amelynek alapvető tétele szerint a világi fejedelmek függetlenek az egyháztól. Az egyház a fejedelmek felett világi ügyekben *iurisdictiót* nem gyakorolhat és őket uralmuktól el nem mozdíthatja, alattvalóikat az irányukban tanúsítandó hűség alól fel nem oldhatja. A közssinatok a pápa felett állanak.

[30] A gallikanizmus, a janzenizmus és a protestantizmus elveinek vegyítését tartalmazza a febronianizmus. A febronianisták azt hirdették, hogy a fejedelmeket az uralmuk alatt álló területeken teljes egyházi hatalom illeti meg. A területiális rendszer még inkább a fejedelmi - >**szuverenitásba** olvasztja az egyházi hatalmat. Az e rendszer alapelveként meghirdetett „*cuius regio, illius est religio*” elv alapján az államfőnek joga volt ahhoz, hogy meghatározza az általa és alattvalói által követendő vallást, szervezze az egyházat és elvégezze az egyházszervezet szükséges reformját. Megjegyzendő azonban, hogy a területiális rendszerben a tulajdonképpeni egyházi hatalom (*iura in sacris*) az egyházat, illetve az egyházközségeket mint önálló és szabad egyesületet illette meg. Világi szuverenitásának keretében a fejedelem hatáskörébe csak a külső egyházi jogosítványok (*iura circa sacra*) tartoztak.

[31] A fejedelmi egyházkormányzat az ún. rendőrállam uralmával érvényesült a legteljesebb mértékben. A rendőrállam egyházpolitikai rendszerében, különösen II. József által megvalósított változatában (josefinizmus) a febronianizmus és a protestáns territorializmus hatását követve és túlhaladva a teljhatalmú fejedelem egyházpolitikája kizárólag állami célok szolgálatában állt. Ez a rendszer az egyházat úgy tekintette, mint állami nevelőintézetet, amelynek a többi állami intézménnyel hasonló rendeltetése van. E felfogás szerint az egyház létjogosultsága megszűnik, ha a nép felvilágosodottsága lehetővé teszi, hogy az egyházi feladatokat állami hatóságok lássák el.

5.2. Az egyház és az állam viszonyának jellemzői a modern jogállamban

[32] Szemben a keresztény társadalom egységéből kiinduló középkori (hierokratikus, cezaropapizmus, territorializmus, josefinizmus) rendszerekkel, a polgári egyházpolitikai irányzatok szinte mindegyike azt fejezi ki, hogy az állam és az egyház eltérő célok megvalósítására törekvő társulás és így feladataik, hatásköreik egymástól elválaszthatók. Az elkülönítés módja és tartalma, az állam és az egyház tényleges viszonya, kölcsönös jogai tekintetében azonban lényeges különbségek is kialakultak. A koordinacionális rendszerben az állam és az egyház egyenjogú, koordinált hatalmak, amelyeknek céljai és a rendelkezésükre álló eszközök is különböznek egymástól. Mivel mindegyik szuverén, közülük egyik sincs arra jogosítva, hogy e két hatalom uralmi szférája közötti határvonalat egyoldalúan megállapítsa. Amennyiben ebben a tárgykörben közöttük véleményeltérés keletkezik, annak feloldását és rendezését egyenjogú partnerekként egyezségben, szerződésben állapítják meg. Az így kialakult hatáskörökön belül mindegyik fél önálló és saját belátása szerint rendezi ügyeit.

[33] A koordináció elve tehát az állam és az egyház egyenlőségét, kölcsönös függetlenségét és mindkettő szuverenitását tételezi fel és ismeri el. Az 1801. évi francia és az 1817. évi bajor konkordátum, valamint az 1831. évi belga alkotmány a vázolt koordinacionális rendszer jegyében rendezték az egyház és az állam közötti viszonyt. Az ->[Apostoli Szentszék](#) nemzetközi jogilag elismert szuverenitása és jogalanyisága is az egyház és az állam egyenjogúságát, kölcsönös koordinációját fejezi ki.^[12]

[34] A népszuverenitás elvén nyugvó, a társadalmi és állami élet valamennyi szférájában bizonyos tartalmi követelményeknek megfelelő törvényekhez kötöttséget követő jogállamiság egyházpolitikai elveinek körében különösen a következők ismerhetők fel.

[35] a) Az állam saját törvényeivel szabályozza az egyházakhoz, felekezetekhez fűződő viszonyát. E kérdések rendezésekor a vallási közösségeknek széles körű autonómiát biztosít. Az ennek keretében eső ügyeiket az egyházak állami beavatkozástól mentesen, saját normáikkal szabályozzák.

[36] b) Az állam elismeri az egyházi céloknak és feladatoknak a közjogi rend, az állami élet fejlődése szempontjából fennálló jelentőségét. Erre tekintettel az általa elismert vallási közösségek közül a nagy történelmi múltú keresztény egyházakat közjogi korporációknak tekinti, és számukra kedvezményes jogi státust, különböző kiváltságokat biztosít. Ugyanakkor irányukban az ún. egyházfelségiségből származó felügyeleti, ellenőrző tevékenységet is kifejt. Ez a felügyelet azonban csak az egyházi külső ügyekre (*sacra externa*) irányul, míg az egyházi belső ügyek (*sacra interna*) az egyházi beligazgatási autonómia hatókörébe tartoznak. Az államnak az ilyen egyházakkal összefüggő jogosítványait „*circa sacra*” jogoknak nevezik, az egyházi hatalmi jogok összességét pedig „*ius in sacra*” megjelöléssel szokás illetni.

[37] c) Az állam a polgároknak teljes lelkiismereti és vallásszabadságot (->[a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága](#)) biztosít. Elveti a hitkényszert, elismeri az áttérés szabadságát. Megengedett a felekezetenkívüliség is. A polgárok jogállása, polgári és politikai jogaik gyakorlásának lehetősége hitvallásuktól független.

[38] d) A jogállam valamennyi egyház irányában törekszik gyakorolni a *ius reformandi*, a *ius inspiciendi et cavendi*, valamint a *ius advocatiae sive protectionis* jogosítványait.

[39] da) A *ius reformandi* alapján az állam meghatározza az új vallásfelekezetek alapításának feltételeit, kvalifikálja és klasszifikálja a felségterületén működő vallási közösségek jogi helyzetét. Ennek révén közjogi korporációkat, jogi személyiséggel rendelkező vallási testületeket és magánjogi egyesületeknek minősülő vallásfelekezeteket különböztet meg.

[40] Közjogi korporációknak minősülnek és különös kedvezményekben részesülnek azok az egyházak, amelyek történelmi múltjuknál, hagyományos jelentőségük révén sajátos egyházi és egyéb tevékenységükkel hatékonyan segítik az állami célok, érdekek és feladatok megvalósítását. A német törvényhozás és jogtudomány a „*Landeskirche*”, a magyar jogrendszer pedig a „bevetett egyház” elnevezést alkalmazta az ilyen kedvezményezett egyházak megjelölésére.

[41] db) A *ius inspiciendi et cavendi*, főleg a *ius placeti* és az *appellatio ab abusu* gyakorlása az állam bizonyos tartalmú főfelügyeleti és korrekciós jogosítványait jelenti. A protestánsokra nézve az 1791. évi II. törvénycikk, a görögkeletiekre az 1868. évi IX. törvénycikk, az államilag elismert felekezetekre nézve pedig az 1895. évi XLIII. törvénycikk állapított meg állami főfelügyeleti jogosítványokat.

[42] dc) A *ius advocatiae sive protectionis* azt jelenti, hogy az egyházak és intézményeik, valamint az egyházi tisztségviselők jogi védelemben részesülnek, és bizonyos intézkedéseik kikényszerítését az állami szervek hatósági eszközökkel előmozdítják. Jelenti ez a jog azt is, hogy az állam tiltja a proselytáskodást, azaz valamely egyház híveinek meg nem engedett eszközökkel (például kényszer, fondorlat) a másik egyház részére való megnyerését.

[43] IX. Pius pápa 1864 december 8-án kelt „*Quanta cura*” kezdetű enciklikájával kihirdetett *Syllabus errorum* az apostoli szék által kárhoztatott egyházpolitikai tanok jegyzékét tartalmazza, és visszautasítja azokat. Ezek között elveti az államegyháziság rendszerét, az állam egyházfelségiségét, valamint az ebből eredő *ius dominii supremi*, a *ius placeti* és az *appellatio ab abusu*, valamint azt a tételt, hogy az egyházi jog és az állami jog összeütközése esetén az utóbbi az érvényes (*In conflictu legum utriusque potestatis ius civile praevalet*). A *Syllabus* eEllenzi az állam és az egyház szétválasztását, valamint kifejezi azt is, hogy az egyház a középkori hierokratikus koncepcióját elvileg fenntartja, de annak megvalósításáról lemondott, és a gyakorlatban a koordinációs rendszer elfogadásával kívánja az egyház függetlenségét az állammal szemben megőrizni. XIII. Leó 1881-ben és 1885-ben kiadott enciklikái elismerik, hogy a polgári hatalom is szuverén.^[13]

5.3. Az állam és az egyház viszonyának alakulása Magyarországon az államalapítás után

[44] Magyarországon a feudális állam megalapozásával párhuzamosan Szent István szervezte és szilárdította meg a feudális egyház szervezetét. Hazánkban a honfoglalás előtt is voltak nyomai a kereszténységnek, a magyarság körében pedig közvetlenül a honfoglalás után is folyt térítés. Ez azonban csak Géza fejedelem után kapott állami támogatást. Évszázadokon keresztül vita folyt arról, hogy első királyunk egyházi vagy világi jogalapon végezte-e egyházszerkezési tevékenységét. Szinte a XX. század elejéig az volt az uralkodó felfogás, hogy Szent István e tevékenység végzésére pápai felhatalmazást kapott, pápai legátusként járt el, és e felhatalmazás utódaira is átszállt. A pápai legátusság történetét leghatározottabban az ún. Szilveszter-bulla fogalmazta meg, amelyről Karácsonyi János azt állapította meg, hogy Gergely 1074-ben Salamon királyhoz intézett levele és a Surius Lőrinc által 1576-ban kinyomtatott *Hartvik legenda* felhasználásával készült későbbi hamisítás. Werbőczy István *Hármaskönyvének* híres 11. cikke ezzel szemben állapította meg, hogy „az országban minden egyházat, püspökséget, apátságot és prépostságot alapítván” Magyarország királyai „a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivataladományozásnak minden hatalmát megszerezték”. Csizmadia Andor e tárgyú munkáiban más szerzők kutatási eredményeire is támaszkodva úgy vélte, hogy egyrészt a kegyuraság egyházi intézmény, másrészt pedig későbbi eredetű, csak a XII. század végén alakult ki.^[14] Az egyház az alapítóknak ugyan kedvezményeket nyújtott az alapításért, de azokat szűkebben határozta meg, mint amelyekkel addig a földesurak az egyházak mint birtokaik tartozékai felett rendelkeztek.

[45] Szent István törvényeinek jelentős része foglalkozik a katolikus egyház jogkörébe tartozó olyan ügyekkel, amelyek többsége később az egyházi jog szabályozása alá tartozott (így például a püspökök hatalmáról, a vasárnap megtartásáról, a böjtről, a megtartóztatásról, a misehallgatásról, a templomok építéséről, a tizedről). Mindez azt mutatja, hogy István ebben az időben királyi jogkörébe tartozónak tekintette nemcsak az állam és egyház közötti viszony rendezését, hanem magát az egyházszervezést is, sőt az egyház belső életének, a hívők vallásos magatartásának szabályozását is. A történelmi tények bizonyítják, hogy Szent István jelzett rendelkezései nem egyedülállóak, a kortárs uralkodók hasonló jogokat gyakoroltak. Azt a körülményt, hogy Szent István egyházszerzési tevékenységének jogalapja saját uralkodói hatalma volt, nem gyengíti az a tény, hogy II. Szilveszter pápa koronát küldött Szent Istvánnak, és Asztrik apáttal küldött üzenetében helyeselte egyházszerzési munkásságát.

[46] A XI. század második felében a pápai központi hatalom megerősödésével jelentős változás következett be a magyar állam és az egyház viszonyában. Magyarországon – ugyanúgy, mint Nyugaton – az investitúra helyébe a XII. és XIII. században nagyrészt a kánoni választás (*electio canonica*) rendje lépett. II. István lemondott az investitúráról, II. Géza pedig a püspökök áthelyezéséről és a javadalomtól való megfosztásról, tehát a *ius spoliiról* (amit III. István a királyi apátságokra és prépostságokra is kiterjesztett). Ezek a lépések a XII. század végén meghatározták az egyház és az állam viszonyát, és lehetővé tették a kánoni jog érvényesülését az országban. A magyar királyok azonban vagy a kánoni választás előtt, vagy a választáshoz való hozzájárulással (*consensus regius*) törekedtek befolyásolni a magasabb egyházi tisztségek betöltését. A feudális földtulajdon kialakulásával a XIII. századtól Magyarországon is a föld tulajdonosa rendelkezett a templom és a papja felett. Így vált a „magam egyháza” (*ecclesia mea*, a német *Eigenkirche*) a feudális magyar jog intézményévé is. A katolikus egyház ellentörekvései alapján a XIV. századtól kezdve a kegyúri jog intézménye fokozatosan háttérbe szorítja a „magam egyháza” intézményéhez tartozó teljes rendelkezési jogot és korlátozza a földesúr kezét.

[47] I. Lajos (1342–1382) idejében megszűnt az érdekezonság a pápa és az Anjouk között. Az Endre és Johanna között kirobbanó viszályban a pápák a nápolyi Anjouk mellé álltak, és Nagy Lajos egyre kevésbé nézte el a pápai *plenitudo potestatis* alapján gyakorolt rezervációkat. 1374-ben a várpüspökség betöltésénél Lajos már olyan határozott álláspontot foglalt el a király jogainak védelmében, hogy a pápa a feudális rend lényegére utalva állapította meg: a király gonosz tanácsosaira hallgat és illetéktelenül kegyúri jogokat kezd igényelni minden – vagy legalábbis számos – egyház fölött. Lajos halála után a főurak már az 1397. évi országgyűlésen követelték az uralkodói jogok érvényesítését egyházi téren, és lépésről lépésre kívítták azok elismerését.

[48] A rezervációk elleni küzdelem különösen a Zsigmond és a pápa között Nápolyi László ellenkirály pápai támogatása miatt kitört nyílt harcban nyilvánult meg. Ez vezetett Zsigmond 1404. április 6-án Pozsonyban kiadott rendeletéhez, amelyben a király ismételten kijelentette, hogy „bullások” királyi hozzájárulás nélkül Magyarországon javadalmat nem nyerhetnek és királyi hozzájárulás nélkül ilyen helyet nem tarthatnak meg. Ez a rendelet vezette be a *placetum regiumot*, amely szerint nem szabad peres ügyben Rómából vagy pápai bíróságtól származó ítéletleveleket, idézéseket királyi engedély nélkül kihirdetni. A tilalom áthágóit pedig mint felségsértőket fej- és jószágvesztéssel fenyegette. A királynak ez a rendelkezése önmagában nem garantálta a kegyúri jogot.

[49] Zsigmond ezért 1410-ben küldötte útján terjesztette elő azt az igényét, hogy a beneficiumokat a király adományozza. Zsigmond igényét a pápa nem ismerte el, a konstanzi zsinaton azonban a bíborosok – köztük a pápává választott Odo Colonna – számos ígéretet tettek Zsigmondnak. Ezen ígérek megítéléséhez tudnunk kell, hogy azokat nem a zsinat bocsátotta ki, és a megválasztott V. Márton pápa nem erősítette meg. Az oklevélben azonban rögzítést nyert, hogy „Magyarországon a jövőben

1. azoknál az egyházi javadalmaknál, amelyek kegyúri jog alatt állnak (s itt az oklevél nem tett különbséget királyi, egyházi vagy világi [magán] kegyuraság között), a pápa nem avatkozik az

adományozásba,

2. a többi javadalmak (érseki, püspöki egyházak és nem kegyúri monostorok) élére a megválasztandó pápa és utódai olyanokat helyeznek, akiknek érdekében a magyar királyok *supplicatiót* nyújtanak be,
3. mérséklük vagy elengedik a kinevezéskor a pápai udvarnak fizetendő annátákat, s végül,
4. pereket a jövőben nem lehet Rómában vagy római bíróságnál kezdeni, oda csak fellebbezés folytán kerülhetnek.”^[15]

Így jött létre az állam és az egyház között az a sok jogosítványt tartalmazó kompromisszum, amelyet a feudális állam későbbi szakaszaiban főkegyúri jognak neveztek. A királyi főkegyúri jogot ezt követően különösen Mátyás király szilárdította meg.

5.4. Az államvalláshoz nem tartozók jogállása

[50] Magyarországon már a Mohács előtti századokban is léteztek az államvalláson kívül más világnézetű népcsoportok és egyéb egyházi szervezetek. A keleti egyházat, amelynek jelentős szerepe volt az ország népének keresztény hitre térítésében, nem tekintették szakadárnak. A zsinati törvényhozás különösen a görög egyházi intézmények és nézetek hatását tükrözi. A XII. század elején azonban Róma felszámolta Magyarországon a görög monostorokat, és a görög szerzetesek helyére latin szertartásúakat (bencéseket, ciszterciákat) telepített. A görög ortodox egyházi szervezetet azonban nem tudták felszámolni, mert az itt élő nemzetiségek jelentős csoportjai követték ezt a hitet. Az állam nem támogatta őket, csak tűrt vallásúaknak tekintették őket. A tizedet és más pénzbeli szolgáltatásokat azonban a katolikus egyház részére görögkeletieknek is teljesíteniük kellett.

[51] Az államvallás elterjedésével párhuzamosan több szakadármozgalom alakult. A szegénységet hirdető szakadár és eretnek mozgalmak elleni küzdelemben az egyháznak a kolduló rendek (ferencesek, domonkosok) voltak a legfontosabb egységei. A XIV. században Magyarországon pápai megbízásból a domonkosok végezték az eretnekek nyomozását, az ún. inkvizíciót. Ebben a században Magyarországon is ismertté vált a flagellánusok mozgalma, amely erősen támadta az egyházi vagyont és hierarchiát. Az ún. bogumil mozgalom pedig főleg Szlavóniában terjedt el, leküzdésében pedig Békefi Remig és Csizmadia Andor megállapítása szerint az 1367-ben alapított pécsi egyetemre is szerep várt.

[52] Magyarországon és Erdély nyugati részén a XIV. század második felében a valdenses is megjelentek. A valdens mozgalom átvezető tényező volt a XV. századi huszita mozgalomhoz. A Husz Jánosról (1369–1415), a prágai egyetem tanáráról elnevezett eretnek mozgalom a parasztok, a városi polgárok és a kisbirtokosok mozgalma volt a német földesurak és a katolikus egyház ellen. Husz János ún. prágai cikkelye „Isten ígéjének szabad hirdetését, Krisztus testének és vérének kenyér és bor (kelyhesek) alakjában való kiszolgáltatását, a papság világi hatalmának megszüntetését és a halálos bűnök megbüntetését” kívánta. A huszita mozgalom Magyarországon különösen a felvidéken, Erdélyben és az ország déli részében terjedt el. A feudális állam messzemenően támogatta az egyházat az eretnekek üldözésében. Az 1495. évi IV. törvény hűtlenségnek minősítette a nyilvános eretnekséget, és ezt a *Hármaskönyv* is megismételte.

[53] A zsidók Magyarország területén már a magyarok megtelepedése előtt megjelentek, és a kalandozó magyarokkal kapcsolatban álltak. Jogállásukról először Szent László rendelkezett a szabolcsi zsinaton (1092). A korabeli egyházi kánonok előírásainak megfelelően megtiltotta a zsidóknak, hogy keresztény asszonyokkal házasságot kössenek és keresztény rabszolgákat tartsanak. Előírta azt is a zsinat, hogy a keresztény ünnepeken a zsidók kötelesek munkától tartózkodni. Kálmán törvényei több engedményt adtak a zsidóknak. A keresztes háborúk idején a más országokban folytatott zsidóüldözések következtében a zsidó lakosság létszáma jelentősen emelkedett. A terménygazdaságból a pénzgazdaságba való átmenet következtében szerepük a pénzellátásban igen jelentős volt. IV. Béla 1251. évi kiváltságlevele a mohácsi vészig szabályozta a

zsidók jogállását. Meghatározott büntető és polgári ügyekben a király által kinevezett zsidóbíró (*iudex iudeorum*) alá tartoztak. A Mózes törvénye szerinti nagyesküt csak a király előtt tehették le.

[54] Az iszlám vallásúakról a források mint szaracénokról vagy izmaelitákról emlékeznek meg. A magyar királyok mindent elkövettek megtérítésükre és beolvasztásukra, mivel a magyarokkal rokon népek tartották őket. A pogányok Magyarországon a kereszténység előtt uralkodó ideológia követői voltak. Később pogányoknak nevezték azokat a bevándorolt népeket is (például a kunokat), amelyeknek világnézete a többistenhiten alapult. Szent László szabolcsi törvényhozása még megemlíti olyanokat, akik kutak, fák, források vagy kövek mellett pogány isteneknek áldoztak.

6. Az egyházak és más vallási szervezetek jogi helyzetének alakulása Magyarországon a XXI. század elején

[55] Korszakunkban Magyarországon is párhuzamosan érvényesül a vallásosság terjedése, tartalmának és gyakorlásának módosulása, valamint a vallástalanodás folyamata. A politikai erők 1989 második felében zajló egyezkedésén és megállapodásán nyugvó békés rendszerváltozás alaptörvényi kereteit az 1949. évi Alkotmány átfogó reformja, majd azt követően mintegy 20 módosítása és kiegészítése határozta meg. A hajdani állami Egyházügyi Hivatal keretében már 1988-ban elkezdődött a vallásszabadság tartalmát és az egyházak helyzetét meghatározó modern törvény előkészítése. A *lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt* az 1985-ben választott, de időközi választások révén tekintélyes demokratikus politikusokkal kiegészült Országgyűlés 1990. február 8-án fogadta el. E rendkívül progresszív, néhány tárgykörben azonban pontatlan vagy hiányos törvény módosítását, kiegészítését érvényesülésének két évtizede alatt politikusok, egyházi személyek, kutatók és mások többször kezdeményezték.

[56] Azt, hogy a kevés hívőt tömörítő nyilvántartott kisegyházak^[16] száma 2011 végéig 406-ra emelkedett, főleg az egyházalapítás liberális szabályozása tette lehetővé. Az *1990. évi IV. törvény* alapján új egyházat már 100 természetes személy alapíthatott, és annak állami elismeréséhez, vagyis megyei bírósági nyilvántartásba vételéhez az alapítóknak csak az elfogadott alapszabályt kellett benyújtaniuk, a hitelvi koncepciók tekintetében pedig csak nyilatkozniuk kellett arról, hogy azok nem ütköznek az Alkotmányba vagy törvénybe. A nem visszamenőleges hatályú létszámemelést kapcsolódó publikációinkban mi sem elleneztük, és indokoltnak tartottuk, hogy új egyház alapításához az alapítók képviselője a hitelvi koncepciókat is köteles legyen a nyilvántartásra jogosult bírósághoz benyújtani, amely a működő egyházak képviselőiből és vallástudományi szakemberekből álló véleményező testület állásfoglalásait hasznosítva dönthetett volna arról, hogy ezek a hitelvek vallásnak minősülnek-e, és nem sértik-e az alkotmányi értékeket. A decentralizált (megyei bírósági) nyilvántartásba vételi hatáskört egyetlen központi bíróság (Legfelsőbb Bíróság, Alkotmánybíróság, Fővárosi Bíróság) jogköre válthatta volna fel. Pontosításra szorult az egyházak működését érintő ügyészi felügyeleti jog tartalma és gyakorlási rendje, valamint az Alkotmánybíróság döntési lehetősége is.

[57] Ezekkel az ajánlásokkal szemben a 2011. április 25-én elfogadott, 2012 január 1-jén hatályba lépett és e szócikk lezárásáig (2017. május 1-jéig) hatszor módosított Alaptörvény, továbbá a *lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi C. törvény* és az e törvényt felváltó, 2011 december 30-án elfogadott és 2012 január 1-jén hatályba lépett, a *lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény* (Lvetv.),^[17] valamint az ezt módosító és kiegészítő, a *vallási közösségek jogállásával és működésével kapcsolatos törvényeknek az Alaptörvény negyedik módosításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CXXXIII. törvény* lényegesen eltérő megoldásokat intézményesítettek.

[58] Figyelmet érdemlő közjogi érvelés szerint alkotmányos jogállami keretek között a bevett egyházi státusról való döntés valamely magas szintű független bíróság hatáskörébe illik, és nem bízható a politikai orientáltságú választott vagy delegált képviselők törvényhozó testületére. E követelmény

alapján természetesnek tekinthető, hogy a 2011. évi C. (sarkalatos) törvény tervezetét és igényes indokolását 2011. június 14-i keltezéssel – egyéni képviselői törvényjavaslatként – a Kereszténydemokrata Néppárt hat képviselője nyújtotta be az Országgyűlés elnökének. E törvényjavaslat 14. §-a szerint az egyház nyilvántartásba vételére irányuló kérelmet a vallási tevékenységet is végző egyesület képviselője a Fővárosi Bírósághoz nyújtja be. A törvényjavaslat mellékletében megjelölt 24 egyházat a Bíróság az egyházakkal való kapcsolatért felelős miniszter kezdeményezésére 30 napon belül vette volna nyilvántartásba. Ezek az egyházak a bejegyzés időpontjától függetlenül folytonosan működhetnek volna. A törvény zárószavazására 2011. július 11-én késő éjszaka került sor. A zárószavazás előtti vita és módosító javaslatok intézménye az Országgyűlés Hárszabálya szerint a törvényjavaslatokban esetleg megmaradt koherenzavarok kiküszöbölését hivatottak szolgálni. Az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság javaslatára a Parlament azonban – a hárszabályi rendelkezések célján túlterjeszkedve – lényegesen módosította az általános és részletes vitán túljutott törvényjavaslatot.

[59] Ennek következtében az elfogadott és már nem hatályos 2011. évi C. törvényszerint új egyház nyilvántartásba vételéről nem a Fővárosi Bíróság, hanem az Országgyűlés döntött. Egyházként való elismeréshez az országgyűlési képviselők legalább kétharmadának egyetértő szavazatára volt szükség. A törvényi feltételek megléte esetén sem volt egyházként bejegyezhető olyan közösség, amellyel szemben működése során az illetékes állami szerv nemzetbiztonsági kockázatot állapított meg. A törvény kizárta a jogorvoslat lehetőségét arra az esetre, ha az Országgyűlés elutasítja a nyilvántartásba vételt. A jogszabály arról is rendelkezett, hogy egy éven belül ismételt bejegyzési kérelmet nem lehet előterjeszteni.

[60] A 2011. évi C. törvény a jogorvoslati eljárások szabályozásának mellőzéseért, az egyházzá minősítés parlamenti hatáskörbe utalásáért, a kis létszámú egyházak e státuszának megszüntetéseért és egyesületté nyilvánításáért, továbbá más fogyatékoságokért a sérelmet szenvedők és mások részéről is súlyos kritikákban részesült.^[18] Az Alkotmánybíróság pedig közjogi érvénytelenséget okozó eljárási hibák miatt megsemmisítette ezt a törvényt, és kinyilvánította, hogy annak még nem hatályos rendelkezései nem léphetnek hatályba [164/2011. (XII. 20.) AB határozat].^[19]

[61] Az Alaptörvény *Nemzeti hitvallás* című preambuluma többek között megállapítja: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait”. A VII. cikk eredetileg így fogalmazott:

„(1) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. (2) Az állam és az egyházak különváltaként működnek. Az egyházak önállóak. Az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal. (3) Az egyházakra vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg”.

[62] Az Alaptörvény 2013. április 1-jén hatályba lépett negyedik módosításának eredményeként a VII. cikk szövegének első bekezdése változatlan maradt. A következő bekezdések szövege pedig a következőképpen alakult:

„(2) Az Országgyűlés vallási tevékenységet végző bizonyos szervezeteket sarkalatos törvényben ismerhet el egyházakként, amelyekkel az állam közös célok elérése érdekében együttműködik. Az egyházakat elismerő sarkalatos törvények rendelkezései ellen alkotmányjogi panasz nyújtható be. (3) Az állam és az egyházak, valamint vallási tevékenységet végző más szervezetek különváltaként működnek. Az egyházak és a vallási tevékenységet végző más szervezetek önállóak. (4) Az egyházakra vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvények határozzák meg. Vallási tevékenységet végző szervezet egyházkénti elismeréséhez sarkalatos törvény hosszabb működési időszakot, társadalmi támogatást és közös célok elérését szolgáló együttműködési alkalmasságot írhat elő.”

[63] Magyarország Alaptörvényének ötödik módosítása 2013. október 1-jétől a VII. cikk (1) bekezdését nem érintette, új (2) és (5) bekezdést iktatott be, az eredeti (2) és (3) bekezdést pedig (3) és (4) bekezdésként módosított és kiegészített tartalommal határozta meg. Ezek alapján az Alaptörvény VII. cikkének e szócikk lezárásakor (2017. május 1.) hatályos szövege a következő:

„(1) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. (2) Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre. (3) Az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A vallási közösségek önállóak. (4) Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít. (5) A vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg”.

[64] Az Alaptörvény VII. cikke 2013. október 1-jétől hatályos szövegének az eredetivel való összevetéséből főleg a következő újszerűségek érzékelhetők. a) Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából csak sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formákat hozhatnak létre. b) Az állam és a vallási közösségek közösségi célok elérését szolgáló együttműködése nem követelményként, hanem csak lehetőségként nyert megfogalmazást. c) Az együttműködés nem a partnerek kezdeményezésének, tárgyalásának eredményeként alakulhat ki, hanem a vallási közösség kérelmére, amelynek elfogadásáról az Országgyűlés egyoldalúan dönt. Az így kialakult együttműködésnek a vallási közösségek közül csak a bevett egyházak lehetnek partnerei. d) A közös célok elérését szolgáló feladatokban való részvételre tekintettel a bevett egyházaknak sajátos jogosultságai nem a kétoldalú megállapodásból, hanem az állam önálló döntéseiből származhatnak. e) Végül az Alaptörvény e cikke a bevett egyházakra vonatkozó részletes szabályok, az együttműködés feltételei, valamint a vallási közösségekre, tehát a bevett egyházakra és a vallási tevékenységet végző szervezetekre vonatkozó közös szabályok sarkalatos törvényi meghatározását írja elő.

[65] Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság 6/2013. (III. 1.) AB határozata terjedelmes indokolásban megjelölt több olyan előnyös jogosultságot, amelyek a bevett egyházat megillették – például iskolai vallásoktatás, egyházi tevékenység végzése bizonyos állami intézményekben, vallási tárgyú kiadványok előállítása és adómentes árusítása, sajátos pénzügyi támogatás –, a vallási tevékenységet végző szervezetet azonban nem. Ezért 2012. január 1-re visszamenő hatállyal megsemmisítette az Lvetv. több rendelkezését. A 2013. augusztus 1-jén hatályba lépett 2013. évi CXXXIII. törvénnyel jelentősen módosított és kiegészített Lvetv. pedig egybekapcsolva határozza meg a lelkiismereti és a vallásszabadság összetevőit,^[20] valamint a vallási közösségek, ezek között a bevett egyházak és a vallási tevékenységet végző szervezetek jellemzőit.

[66] Megállapítást érdemel az is, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások által kezdeményezett ügyekben 2014 április 8-án publikált ítéletében 11 pontban foglalt állást, és megjelölte az Emberi Jogok Európai Egyezményének azon rendelkezéseit, amelyeket bizonyos magyar jogszabályi előírások sértenek. Az ítélet szerint azzal, hogy kevésbé szigorú bánásmód alkalmazása helyett megfosztották a sértetteket az egyházi státuszuktól, hogy nem igazolható módon politikai színvetéssel újraelismerési eljárásnak vetették alá az egyházakat, valamint hogy a kérelmezőket mind a lehetséges együttműködés, mind a hitéleti tevékenységek támogatása terén a bevett egyházaktól eltérően kezelték, a magyar hatóságok nem tettek eleget a semlegesség követelményének. A bíróság úgy találta, hogy egy demokratikus társadalomban nem volt nyomós társadalmi indoka ezeknek a jogalkotási lépéseknek. Ezért a bíróság felhívta a magyar kormányt és a

pert kezdeményezőket, hogy az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 6 hónapon belül tájékoztassák a bíróságot azokról a megállapodásokról, amelyeket a vitatott ügyekben megkötnek. A magyar kormány azt kérte, utalják vissza az ügyet az EJB Nagykamarájához. A Nagykamara öttagú bizottsága nem látott arra utaló körülményt, ami az ítélet megváltoztatását indokolhatná, így az véglegessé vált. A magyar kormánynak tehát egyezsége kell jutnia a kérelmező egyházakkal a státuszuk visszaállítása, valamint az őket ért károk megtérítése tekintetében.

[67] Hangsúlyozást érdemel, hogy az Alaptörvény korlátozhatatlan alapjogot nem nevesít. Sőt, az Lvetv. 1. § (4) bekezdésében azt is kinyilvánítja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság joga az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” című fejezete 1. cikkében meghatározott okból korlátozható. Eszerint:

„Az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése, vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. A törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terhelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva csak emberre vonatkozhatnak.”

Az idézett rendelkezésekben a „valamely alkotmányos érték” kifejezés tartalma bizonytalan. Az alkotmányi értékekkel kapcsolatban Magyarországon is ismertek elméleti felfogások,^[21] de normatív erejű kimerítő felsorolásuk nem történt meg, sőt valószínűsíthetjük, hogy ez nem is lehetséges. Az alkotmányozó hatalom ugyanis ezeket gyarapíthatja, az Alkotmánybíróság pedig az Alaptörvényben rögzített értékekből hitelesen újabbakra következtethet.

[68] A vallási közösség, tehát a bevett egyház és az ún. vallási tevékenységet végző szervezet az „egyház” megjelölést elnevezésében és tevékenységére való utalásként önmeghatározása céljából – a saját hitelvei szerinti tartalommal – használhatja. A vallási tevékenységet végző szervezet elnevezése az egyesületi különös formára való utalást nem tartalmazza. Az állam a vallási közösségek irányítására, felügyeletére szervet nem működtethet és nem hozhat létre. A vallási közösség hitelvei, belső törvénye, alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt állami hatóság nem vizsgálhatja. A vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre. A jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkező, történelmi és kulturális értékeket megőrző, nevelési-oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális vagy sporttevékenységet önmaga vagy intézménye útján ellátó vallási közösséggel – működése biztosítása érdekében – a Kormány megállapodást köthet. Lényeges további tilalomként rögzíti az Lvetv., hogy a vallási közösség kizárólag olyan vallási tevékenységet gyakorolhat, amely az Alaptörvénnyel nem ellentétes, jogszabályba nem ütközik, és nem sérti más közösségek jogait és szabadságát.

[69] Az Lvetv. II. fejezetének 2. alfejezete részletezőbb rendelkezéseket tartalmaz „a vallási tevékenységet végző szervezetről”. Mindenekelőtt kinyilvánítja, hogy a vallási tevékenységet végző szervezet olyan egyesület, amelynek tagjai azonos hitelveket valló természetes személyek, és amelynek alapszabályában meghatározott célja vallási tevékenység végzése. A vallási tevékenységet végző szervezetre az egyesületre vonatkozó szabályokat az Lvetv.-ben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni. A vallási tevékenységet végző szervezet nyilvántartásba vétele a Fővárosi Törvényszék kizárólagos illetékességébe tartozik. A nyilvántartásba vétel iránti kérelem alapján a bíróság kizárólag azt vizsgálja, hogy a) a szervezet képviselői nyilatkoztak arról, hogy az alapítás vallási tevékenység végzése céljából történik, b) a szervezet által gyakorolni kívánt tevékenység az Lvetv. 6. § (4) és (5) bekezdésével nem ellentétes, c) legalább tíz tag a szervezet megalakulását kimondta és elfogadta annak alapszabályát, d) a szervezet tagja kizárólag természetes személy és az alapszabály nem teszi lehetővé, hogy a szervezet tagja nem természetes személy is legyen.

7. A bevett egyházkénti elismerés eljárási rendje, valamint az egyházi jogi személy és a belső egyházi jogi személy nyilvántartása

7.1. Az elismerés feltételei

[70] A vallási tevékenységet végző szervezetet az Országgyűlés egyházként ismeri el, ha a) elsődlegesen vallási tevékenységet végez, b) tanításának lényegét tartalmazó hitvallása és rítusa van, c) legalább ca) százéves nemzetközi működéssel rendelkezik vagy cb) húsz éve szervezett formában, vallási közösségként működik Magyarországon és Magyarország lakosságának 0,1 százalékát elérő taglétszámmal rendelkezik, d) elfogadott belső szabálya van, e) ügyintéző és képviseleti szerveit megválasztotta vagy kijelölte, f) képviselői nyilatkoznak arról, hogy az általuk gyakorolni kívánt tevékenység nem ellentétes az Lvetv. rendelkezéseivel, g) tanai és tevékenységei nem sértik az ember testi-lelki egészséghez való jogát, az élet védelmét, az emberi méltóságot, h) a vallási tevékenységet végző szervezettel szemben – működése során – nemzetbiztonsági kockázat nem merült fel és i) a közösségi célok érdekében történő együttműködés iránti szándékát és annak hosszú távú fenntartására való képességét különösen alapszabálya, tagjainak száma, a kezdeményezést megelőzően végzett tevékenysége és az ilyen tevékenységnek a lakosság nagyobb csoportja számára való hozzáférhetősége bizonyítja. A nemzetbiztonsági kockázat hiányát a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény szerinti eljárásban, a nemzetbiztonsági kockázati tényezők vizsgálatát követően az Országgyűlés nemzetbiztonsági ügyekkel foglalkozó bizottsága állapítja meg.

7.2. Az elismerési eljárás

[71] A vallási tevékenységet végző szervezet egyházkénti elismerését a vallási tevékenységet végző szervezet képviselőjére jogosult személy kezdeményezheti. A kezdeményezést az illetékes miniszternél kell előterjeszteni. A miniszter 60 napon belül közigazgatási hatósági eljárás keretében dönt a felsorolt feltételek fennállásáról. A vallási tevékenységet végző szervezet a miniszter döntésének bírósági felülvizsgálatát a közigazgatási döntések felülvizsgálatára vonatkozó szabályok alapján kérheti. A miniszter eljárásában jogász, vallástörténész, vallástudós vagy szociológus szakképzettségű és tudományos fokozattal rendelkező szakértő igénybevétele kötelező. Nem kérhető fel szakértőként egyházi személy. Az előírt feltételek fennállására vonatkozó miniszteri döntést közölni kell az Országgyűlés vallásügyekkel foglalkozó bizottságával. A bizottság a miniszter közlése alapján a vallási tevékenységet végző szervezet egyházkénti elismerésére vonatkozó törvényjavaslatot 60 napon belül terjeszti az Országgyűlés elé. A bizottság az elutasító országgyűlési határozati javaslatot a miniszter közlésétől számított ugyancsak 60 napon belül nyújtja be. A bizottság eljárásában a vallási tevékenységet végző szervezet képviselőjének nyilvános bizottsági ülésen történő meghallgatása kötelező. Az Országgyűlés a törvényjavaslat 60 napon belüli elfogadásával dönt a vallási tevékenységet végző szervezet egyházként történő elismeréséről. Ebben az esetben a vallási tevékenységet végző szervezet 2013. augusztus 1-jétől minősül bevett egyháznak. Ha az Országgyűlés a vallási tevékenységet végző szervezet egyházkénti elismerését nem támogatja és a törvényjavaslatot nem fogadja el, országgyűlési határozatban állapítja meg ennek indokait. Az országgyűlési határozat tartalmazza azt, hogy az Lvetv.-ben meghatározott melyik feltétel hiányát és milyen okból állapította meg az Országgyűlés. Az országgyűlési határozat közzétételétől számított egy éven belül a vallási tevékenységet végző szervezet egyházként történő elismerésére irányuló ismételt kezdeményezés nem nyújtható be. A vallási tevékenységet végző szervezet az országgyűlési határozat felülvizsgálatát az Alkotmánybíróságtól az Alkotmánybíróságról szóló törvényben meghatározott eljárás keretében kérheti.

[72] Az európai alkotmányos jogállami követelmények alapján, a bevett egyházi státusba történő besorolás szigorú tartalmi és eljárási szabályok megtartásával, egyetlen független központi bíróság – például a Kúria vagy az Alkotmánybíróság, esetleg a legfelsőbb közigazgatási bíróság – döntése

által történik.

7.3. Az egyházi jogi személyek nyilvántartásáról

[73] Egyházi jogi személy státusa csak bevett egyháznak és a bevett egyház belső jogi személyének lehet. A vallási ügyekben illetékes miniszter a bevett egyházzal, és annak kérelmére a belső egyházi jogi személyről az Lvetv. előírásának megfelelően nyilvántartást vezet. Az egyházi jogi személy nyilvántartásba bejegyzett adatai nyilvánosak, azonban ez a nyilvántartás nem minősül közhiteles hatósági nyilvántartásnak. A miniszter nyilvántartásvezetéssel összefüggő döntéseinek bírósági felülvizsgálatát a bevett egyház képviselője a közigazgatási döntések felülvizsgálatára (->közigazgatási normakontroll) vonatkozó szabályok szerint kérheti. A nyilvántartásba bejegyzett adatok változását a bevett egyház illetékes képviselője a miniszternek bejelenti.

7.4. A bevett egyház és a belső egyházi jogi személy átalakulása és megszűnése

[74] A bevett egyház jogutód nélkül szűnik meg, ha a bevett egyház legfőbb szerve a bevett egyház feloszlásáról határoz vagy tevékenységével felhagy és vagyonáról nem rendelkezik. A bevett egyház jogutóddal – a bevett egyház képviselőjének kérelmére – szűnik meg más bevett egyházba való beolvadása vagy összeolvadása (a továbbiakban együtt: egyesülés) vagy két vagy több bevett egyházra való különválás esetén. A bevett egyházból való kiválás esetén a kiválással létrejövő vallási közösség vallási tevékenységet végző szervezet, amelyet azonban vagyoni részesedés nem illet meg. Az Alkotmánybíróság elvi véleménye alapján az Alaptörvénybe ütköző tevékenységet végző bevett egyház ilyen jogállása az Országgyűlés erre vonatkozó döntése alapján szűnik meg.

[75] A bevett egyház jogutód nélküli megszűnése és a vallási tevékenységet végző szervezet feloszlása esetén a megszűnt bevett egyház, illetve a feloszlott vallási tevékenységet végző szervezet vagyona – a hitelezők követeléseinek kielégítése után – az állam tulajdonába kerül, és azt közcélú tevékenységre kell fordítani. A bevett egyház vagyona a bevett egyház más bevett egyházzal való egyesülése, illetve két vagy több bevett egyházra való különválása esetén a jogutód bevett egyház tulajdonába kerül. A bevett egyházból való kiválás esetén, valamint akkor, ha a bevett egyházat személyek vagy személyek csoportjai elhagyják, de a bevett egyház fennmarad, a létrejövő vallási tevékenységet végző szervezetet a bevett egyház vagyonából részesedés nem illeti meg. A bevett egyház jogutód nélküli megszűnése esetén a bevett egyház belső egyházi jogi személye is jogutód nélkül megszűnik.

8. JEGYZETEK

[1] Vö. Steven RUNCIMAN: *A keresztes hadjáratok története*, ford. BÁNKI Vera – NAGY Mónika Zsuzsanna, Budapest, Osiris, 2002; Walter ZÖLLNER: *A keresztes háborúk története*, ford. JÓLESZ László, Budapest, Kossuth, 1980.

[2] TÖRÖK József: *Egyetemes egyháztörténelem I-II*, Budapest, Szent István Társulat, 2000; Paul JOHNSON: *A kereszténység története*, ford. MAKOVECZ Benjamin, Budapest, Európa, 2003; Hans KÜNG: *A katolikus egyház rövid története*, ford. ZALÁN Péter, Budapest, Európa, 2005.

[3] Az ún. primitív vallási hiedelmek jellemzését lásd különösen Mircea ELIADE: *Vallási hiedelmek és eszmék története I*, ford. SALY Noémi, Budapest, Osiris, 1998, 11–54; TONHAIZER Tibor: *Egyetemes vallástörténet*, Budapest, Sola Scriptura Teológiai Főiskola, 2003.

[4] Vö. ÁDÁM Antal: „Az azték, a maja és az inka vallásról” *Jura* 2006/1

[5] ÁDÁM Antal: „Az ősi vallásokról” *Jura* 2005/2.

- [6] Lásd különösen KAMARÁS István: *Kis magyar religiográfia*, Budapest, Pannónia Könyvek, 2003; KORPICS Márta – WILDMANN János: *Vallások és egyházak az egyesült Európában*, Budapest, Typotex, 2010; HERGER Csabáné: *Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században*, Budapest, Új Mandátum, 2010.
- [7] Lásd Samuel P. HUNTINGTON: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, ford. PUSZTA Dóra – GÁZSITY Mila – GECSÉNYI Györgyi, Budapest, Európa, 1999.
- [8] ÁDÁM Antal: „A világvallások hasonló és eltérő elemeiről” *Jura* 2001/1; Hans KÜNG – Heinz BECHERT: *Párbeszéd a buddhizmusról*, ford. SZABÓNÉ RÉVÉSZ Magda, Budapest, Palatinus, 1997; Hans KÜNG – Joseph VAN ESS: *Párbeszéd az iszlámról*, ford. SZABÓNÉ RÉVÉSZ Magda, Budapest, Palatinus, 1998; Hans KÜNG – Heinrich von STIETENCRON: *Párbeszéd a hinduizmusról*, ford. SZABÓNÉ RÉVÉSZ Magda, Budapest, Palatinus, 1999; Hans KÜNG – Julia CHING: *Párbeszéd a kínai vallásokról*, ford. MESÉS Péter, Budapest, Palatinus, 2000; HAMVAS Béla: *Az öt génusz*, Bern, EPMSZ, 1985, valamint HAMVAS Béla: *Scientia Sacra*, Budapest, Magvető, 1988; HAMVAS Béla: *Az ősök nagy csarnoka II, Kína – Tibet – Japán*, Budapest, Medio, 2003.
- [9] ÁDÁM Antal: „Az emberi irigységről, ellenszenvről és kajánságról” *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2009/3,7–15; ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Budapest, Szent István Társulat, 1998.
- [10] Lásd különösen KÉRÉSZY Zoltán: *Katolikus egyházi jog a Codex Iuris Canonici alapján I*, Pécs, Danubia, 1927; SIPOS István: *Katolikus egyházjog*, Pécs, Haladás, ²1938; BÁNK József: *Kánoni jog I-II*, Budapest, Szent István Társulat, 1960–1963; SZEMÉLYI József: *Egyházjog I-II*, Budapest, Katolikus Teológiai Főiskola, 1982.
- [11] ERDŐ Péter – SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Egyházjog* (Szent István kézikönyvek 7.), Budapest, Szent István Társulat, ⁵2014.
- [12] SCHANDA Balázs: „Az Apostoli Szentszék a nemzetközi jogban” *Jogtudományi Közlöny* 1999/7–8.
- [13] Az egyházak és a magyar állam viszonya két világháború közötti és 1945 utáni alakulásának értékelő bemutatását lásd különösen SZUROMI Szabolcs Anzelm: „A lelkiismereti és vallásszabadsági törvény módosítása és kérdései – különös tekintettel a felekezeti diszkrimináció alkotmányos tilalmára” in SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *A harminchatodik jogász vándorgyűlés előadásából* (Magyar Jogászegyleti Értekezések 3.), Budapest, Magyar Jogász Egylet – OPTEN, 2015, 23–40; KÖBEL Szilvia: „A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak történeti alakulása” in KÖBEL Szilvia (szerk.): *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*, Budapest, Patrocinium, 2016, 63–152.
- [14] CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Budapest, Akadémiai, 1966, 33–49.
- [15] CSIZMADIA (14. j.) 50.
- [16] SAJÓ András: „A »kisegyház« mint alkotmányjogi képtelenség” *Fundamentum* 1999/2; EGYED Albertné (szerk.): *Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek 1999–2000*, Budapest, MKM Egyházi Kapcsolatok Főosztálya, 1999; KAMARÁS István: „Új vallási mozgalmak világszerte és Magyarországon” *Magyar Tudomány* 1999/5; PAP András László: „A vallási és etnikai hovatartozás összefüggései a kisebbségi jogvédelem rendszerében” in KÖBEL Szilvia (szerk.): *A vallási diszkrimináció ellen – az esélyegyenlőség megteremtéséért* (Tudományos konferencia a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény húszéves évfordulója alkalmából), Budapest, Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010; SCHANDA Balázs: „Alkotmányozás – vallásszabadság – egyház” in CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József (szerk.): *Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára* (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 145.), Pécs, PTE ÁJK, 2010, 317–334.
- [17] A 6/2013. (III. 1.) AB határozat terjedelmes indokolással hatályba lépésének napjától, tehát 2012. január 1-jétől, illetve 2012. augusztus 31-től megsemmisítette a 2011. évi CCVI. törvény több rendelkezését.

[18] ÁDÁM Antal: „Vallás, vallásszabadság és egyház Magyarország Alaptörvényének, továbbá »A lelkiismereti- és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról« szóló 2011. évi C. törvény figyelembe vételével” *Jura* 2011/2; SCHWEITZER Gábor: „Észrevételek az új egyházi törvényről” *Egyházforum* 2011/2; WILDMANN János: „Vita az új egyházi törvényről” *Egyházforum* 2011/2; SZATHMÁRY Béla: „Vita az új egyházi törvényről” *Egyházforum* 2011/2.

[19] CSINK Lóránt: „Az Alkotmánybíróság határozata az egyházügyi törvényről: a törvényhozási eljárás alkotmányossági kérdései: 164/2011. (XII.20.) AB határozat, ABK 2011. december, 1263” *JEMA* 2012/1; ANTALÓCZY Péter: „Az Alaptörvény és az egyházakra vonatkozó legújabb szabályozás dimenziói” *Jog – Állam – Politika* 2012/3; ANTALÓCZY Péter: „Az Alaptörvény és az egyházakról szóló törvény összefüggései” in RIXER Ádám (szerk.): *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére*, Budapest, KGRE ÁJK, 2012, 205–213.

[20] DRINÓCZI Tímea: „A vallásszabadság és egyházalapítás az alkotmányos párbeszéd tükrében” *Jura* 2014/2; CHRONOWSKI Nóra: „A magyar alkotmánybíráskodás és a közös európai alkotmányos standardok” *Jura* 2014/2.

[21] ÁDÁM Antal: „Az alkotmányi értékek értelmezéséről” *Jura* 2010/2.